

ERDÉLYI MŰVÉSZET®

2007. VIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM (28.)

Az Erdélyi Művészet
huszonnyolcadik száma
Skultéty Sándor
dr. Uray Zoltán
Albert András
Petroczki Géza
Porsche László
magánszemélyek,
valamint a

Communitas Alapítvány
és a

Szülőföld Alap

támogatásával készült.

Főszerkesztő: Veres Péter
Olvasószerkesztő:

P. Buzogány Árpád

Munkatársak:

Tibori Szabó Zoltán,
Murádin Jenő, Szücs
György, Németh Júlia,
Róth András Lajos

A szerkesztőség postacíme:
535600 Odorheiu Secu-
iesc str. Victoriei 34/5,
jud. Harghita, România

Tel.: 0744-308-812

E-mail: veresp@kabelkon.ro

Nyomda:

INFOPRESS GROUP
Székelyudvarhely

Kiadja:

LITERA KÖNYVKIADÓ
Székelyudvarhely

Felelős kiadó: Veres Péter
ISSN 1582-0149

TARTALOM

2 ÜZENET A MÚLTBÓL A JELENNEK

Gally Katalin kiállítása a kolozsvári

Gy. Szabó Béla Galériában

Németh Júlia

6 MŰVÉSZETI ADATOK AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET

IROMÁNYTÁRÁBAN

Kelemen Lajos

16 BOT ÉS VÁSZON

Simon Zsolt kiállítása

Szücs György

19 „EGY ÉLETEN ÁT KERESTEM A LÉNYEGET”

Lóránth László – Sümegi György: Nagy István

– könyvismertető –

Bölöni Domokos

22 KORSZERŰ TUDOSÍTÁS EGY HAJDANVOLT KORRÓL

Berze Imre kiállítása a kolozsvári

Barabás Miklós Galériában

N.J.

25 KALLÓ LÁSZLÓ KÉPEIRŐL

Veres Péter

28 BRÓSZ IRMA LEVELEZÉSÉBŐL

közzéteszi Szabó Judit

34 ERDÉLYI KASTÉLYOK X.

Biró József

Címoldalon: Simon Zsolt: Mitológia (A boldogság
madara), 49x64 cm, olaj, farostlemez, fa, 1991

Az Erdélyi Művészet honlapján olvasható, kutatható Szabó
András zsögödi Nagy Imre életéről és munkásságáról szóló
tanulmánya több száz kép kíséretében.

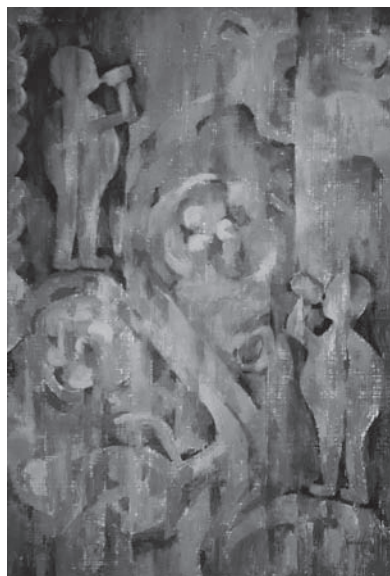
www.erdelyimuveszet.ro/ni

ERDÉLYI MŰVÉSZET

ÜZENET A MÚLTBÓL A JELENNEK

Gally Katalin kiállítása a kolozsvári Gy. Szabó Béla Galériában

Az összkép meglepően egységes. Gally Katalin egyéni és csoportkiállításokból ismert, visszafogott színvilágú, okkeres, szürkés pasztelljeiben, olajképeiben nem a múltidézés, s főleg nem a nosztalgia az lényeg. Érdeklődéssel fordul ugyan a letűnt korok relikviái felé, sőt ez az érdeklődés érzelmi felhangoktól sem mentes, mégsem a múlt bűvöletében alkot. Nagyon is a mában él és nagyon is a mának szóló határozott művészi üzenetet közvetít azon a világnyelven, amely nemzetiségtől függetlenül valamennyi művészetkedvelő számára érthető, élvezhető. Régmúlt korok örökervényű szimbólumait építi bele, lényegíti át egy markáns magánmitológiába. Talán furcsának tűnhet a markáns jelző ezekkel a sejtelmesen légies, leheletfinom árnyalatokra épülő alkotásokkal kapcsolatban. Csupán az összkép, a tárlaton felsorakoztatott munkák egységes, szinte konokul következetes világa erősíti meg a szemlélőben a felismerést, hogy itt egy kimunkált, következetesen kikristályosított láttatásmód lecsapódásával áll szemben. A kérdés, hogy a program mennyiben tudatos vagy mennyiben a tudattalattiból lassan kiérlelt, a végeredmény

Gally Katalin: Jószomszédok, olaj, farost lemez, 70x50 cm

szempontjából talán másodlagos. Nem a műkritika, inkább a művészetpszichológia dolga. De lehet a kettőt teljesen elválasztani egymástól?

Eltekinthetünk-e a körülménytől, hogy a munkák jelentős részének alapot szolgáltató archaikus jelképrendszer – kazettás templommennyezetek, házhomlokzatok, faragott kapuk díszítő motívumai – talán a mintául szolgálóknál is visszafogottabbak, sejtelmesebbek? Nincs-e a látta-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

tás háttérében spontán vagy tudatos távolságtartás? Hiszen aligha kétséges, hogy ez a láttatás nem kontemplatív, nem szemlélődő. Minden látszatelemük – színviláguk visszafogottsága, a vonalak finomsága, a kontúrok elmosódottsága, a könnyed ecsetkezelés – dacára az összhatás távolról sem andalítóan megnyugtató. Inkább vívódásokat sejtet, menekvést, rezignációt. Ezt az életérzést sugallja például az antropomorf formákat idéző fadaragványokból összeálló kompozíció, a Társalgók. A formák párbeszéde mögött, a címmel ellentétben, éppenséggel a valódi párbeszéd hiánya érhető tetten. A mindörökre fába faragott-merevített elkülönülés, a valódi kapcsolatteremtés még csak fel sem merülő lehetősége. Egyértelműbben fogalmazódik meg a gondolat a Közönyösek című két munkában: a művész próbababák felsorakoztatásával szemlélteti a közönyből, esetleg az értékrendek különbözőségéből származó kommunikáció hiányát. A művek akkor is ezt a hangulatot sejtetik, amikor az élet merőben más, különféle momentumaira utalnak, amilyen az Áldozat, a Küzdelem, az Akadályok, vagy éppenséggel a magány kilátástalanságában, az egyedüllétben is tündöklésre képes, szürkén is ragyogó Gyantai Kariatida. Ezt az életérzést csak

Gally Katalin: Főhajtás, olaj, farost lemez, 51,5x37,5 cm

részben ellensúlyozzák az olyan munkák, mint a Derengés, a Kilátó, vagy a Fénycsóva és a Remény sugárharsonája.

Az örök téma pedig a filozófiai mélységeket sejtető végtelen mindegyre visszaköszönő jelenléte. Gondolok itt a címében is erre utaló munkára, az érzelem- és gondolatsűrítmény színekbeformákba öntésének oly találó megjelenítésére. És gondolok a befogadó általi továbbgondolás lehetőségének megteremtésére, az érzelmi és értelmezési tartományok határainak légiesítésére, arra a szabadságra, amelyet a művész sajátos fogalmazásmódjával oly kitűnően adagol. Nem csupán ebben a mun-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

kájában. Mert ott van például a konkrét zoomorf motívumokból összeálló Időkerék időtlenségbe hajló örökérvényűsége. Az évszázadok alatt kikristályosodott díszítőelemek festői átlényegítésmegőrzése, a mindent felőrlő-felmorzsoló-átalakító idővel szembeni dac apoteózisa, művészi szintre emelése. A bizonyosság, hogy az elmúlás, az egyéni tragédiák mögött ott az emberi kultúra örökérvényűsége, a valódi értékek időket és országhatárokat nem ismerő, korlátlan tündöklése. Ennek a meggyőződésnek a tudatában alkot Gally Katalin, ez a bizonyosság képezi művészi eszköztárának kimeríthetetlen tartalékát.

A művész hazai és határon túli alkotótáborok szorgalmas látogatója. Kalandozásai során azokat a motívumokat regisztrálja, azokat építi be munkáiba, amelyek ebbe a

Gally Katalin: Vigasz,
pasztell, 70x50 cm

magánmitológiába illenek, legyenek azok szüette, faragott kapu díszítőelemei, aprócska kalotaszegi falu templomának kazettás mennyezete, anyaországi skanzen, a bihari falu házának homlokzata. Művészi eszköztárának sajátossága, hogy motívumait és azok továbbgondolásából születő látomásait az ihletforrásul szolgáló ábrázolatok faanyagának hangsúlyozásával jeleníti meg. Egynémely alkotása mintha éppenséggel a farostok finom vonalhálóiba ágyazott látomás lenne és mintha színvilágát is a fa metamorfózisai – a sárgásfehértől a fakó barnán át a tompa szürkéig – határoznák meg. Gally Katalin szordínós,

Gally Katalin: Életfa,
olaj, farost, 47x49 cm

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Gally Katalin: A pár,
olaj, farost 79x48,5 cm

földszínekre, az okkerek és szürkék megannyi változatára épített színskálái művészi ars poeticája érvényesítésének nélkülözhetetlen kellékei. De korántsem redukálhatók eszköztári szintre. Annál sokkal mélyebbek. A művész tudatalattijából fakadók. Örök igazság, hogy minden igazi alkotó többé-kevésbé saját magát adja munkáiban, saját egyéniségét, érzésvilágát építi be műveibe. Hatványozottan érvényes ez a megállapítás Gally Katalinra. Művészileg viszonylag későn, nyugdíjazása után virult ki teljes egészében. Akkor, amikor már minden szabadidejét a művészi munkának áldozhatta. Kez-

dettől fogva hangsúlyos egyéni jegyekkel, erőteljes egyedi fogalmazásmóddal, karakteres önálló nyelvezettel tört be a művészi világba, s ez a hangvétel nem változott, csupán elmélyültebbé, még kifinomultabbá vált.

Az anyagszerkezet, a struktúrák művészi megjelenítésével az alkotó ösztönszerűleg a lényeg, a részletekben rejlő egész láttatására törekszik. Egy-egy jellegzetes fatörzs vagy deszkadarabka, kapuzábé, tulipános láda, kazettás menyezet részletének kiragadásával villantja fel a fában rejlő lehetőségek kimeríthetetlen tárházát, az emberi szépérzék megnyilvánulásának időtlenségét. Elégia, de ugyanakkor dicshimnusz is mindarról, amit a természet és a természet összetevőjeként létező ember az évezredek folyamán alkotott.

**Németh Júlia
Kolozsvár
Fényképezte
Horváth László**

ERDÉLYI MŰVÉSZET

MŰVÉSZETI ADATOK AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET IROMÁNYTÁRÁBAN

I.

Erdélyben félszázados múltja volt már a múzeumi és azokkal kapcsolatos akadémiai törekvéseknek, midőn 1842. június 21-én két előkelő főúr, ősi családjuk egyik ágának utolsó férfisarjai: gr. Kemény József és Sámuel az erdélyi országgyűlésen könyv-, kézirat- és ásványgyűjteményeiket egy Kolozsvárt állítandó magyar nemzeti múzeum alapjául fölajánlották. Akkor már a külön kis országban Gyulafehérvárt és Marosvásárhelyt 1798, Nagyszebenben 1802 óta nyilvános könyvtárak állottak a közművelődés szolgálatában, s Nagyszebenben megvolt a jeles Bruckenthal-képtár. A Kemény-féle alapítás közszükségen kívánt segíteni, közlekedés fogadta s az országgyűlés bizottságot küldött ki a múzeum ügyében. Ez a bizottság gr. Kemény József tervezete alapján a megalkotandó múzeum feladatai közé sorozta a művészeti emlékek gyűjtését és megőrzését is. Csakugyan még az országgyűlés ideje alatt történtek a lelkes erdélyi magyar társadalomból olyan ajánlatok, melyek a művészet alkotásaival igyekeztek szaporítani a tervezett nemzeti gyűjteményt, így Góró Lajos hadmérnök-őrnagy Tizian Danaejának művészi má-

solatát, Ágota János nagyszebeni festő-tanár saját festményeiből három képet ajánlott fel.²

Az erdélyi országgyűlés az ajánlatokat mind elfogadván, törvényt hozott a múzeum felállításáról, de ennek szentesítése évekig késett s még akkorra sem történt meg, mikor 1848. május 30-án Kolozsvárt az országgyűlés Magyarországgal az uniót kimondta, így a múzeum felállítása most már az egész magyar állam öröksége lett. Felállítására erkölcsileg kötelezte azt az országgyűlés kimondott akarata, de az 1848–49-i események a múzeum gondolatát lesodorták a látóhatárról. Az őriási veszteségeket szenvedett magyarság a csapásokból fölocsúdvá, csak társadalmi, egyesületi úton alkothatta meg 1859-ben gr. Mikó Imre óvatos, higgadt, okos vezetése alatt az Erdélyi Múzeum Egyesületet.

Mikó Imre gróf 1856 elején lépett a nyilvánosság elé múzeum-alapító tervével. Akkor ajánlotta fel a múzeum céljaira kolozsvári nyaralóját, tízholdas parkjával s a lelkes erdélyi magyar társadalom megértette, hogy a múzeumalapítás felújított terve olyan gondolat, mely az abszolút uralom által elnyomott magyarságot van hivatva közös munkára tömöríteni.

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Az erdélyi magyarság színe-java csatlakozott Mikóhoz s midőn a kormány hosszas huzavonák után az alapszabályokat megerősítette, 1859. november 23–26-án a négy napos alakuló gyűlés nemzeti ünnepé nőtt.

Az adakozások mindjárt Mikó Imre nagy adománya után megkezdődtek s a mozgalmat a társadalom általános érdeklődése és az akkori magyar sajtó élénk rokon-szenve kísérte.

Ezekből a közleményekből értesült a múzeumi mozgalmakról Szathmári Pap Károly is,³ aki akkor Bukarestben a román fejedelem udvari festője volt.

Úgy látszik, hogy hazájába és szülővárosába, Kolozsvárra vágyva a következő, 1857-dik évben tett ajánlatot Mikónak, hogy gyűjteményeit az Erdélyi Múzeumnak adja, ha ezekért valami megtérítést s a múzeumigazgatói állását elnyeri.

Midőn azonban Mikó ezt az ajánlatot kapta, az Erdélyi Múzeum Egyesület még meg sem alakult s a múzeumigazgatói állásra – melynek betöltése különben is az egyesület közgyűlésétől függött – ígéretet nem tehetett. Válaszát nem ismerjük, de ezt a valóságot bizonyára Szathmári Pap Károlynak is éppen úgy megírta, mint másoknak, kik hasonló kéréssel – ha kisebb állásért is – fölkeresték.⁴

Különben a Szathmári Pap Károly értékes külföldi s így az

erdélyi múzeum céljait csak másodsorban érintő gyűjteményére az egyesületnek pénze sem volt. Az igazgatói állás későbbi javadalma pedig, melyre az alakuláskor Brassai Sámuel választották meg, Szathmári Pap Károly bukaresti jövedelméhez mérten oly szerény volt, hogy Szathmári könnyen túl nagynak láthatta volna azt az áldozatot, mit hazajöveteléért hoznia kellett volna, s Mikó, ki ezt a helyzetet hamar átlátta, aligha biztatta a művészt, ki különben múzeumigazgatónak nem volt iskolázva sem.

Így Szathmári Pap gyűjteményei nem kerülhettek az Erdélyi Múzeumba s Koós Ferenc 1865-ben a 140 darabból álló képgyűjteményéről azt írta, hogy „valószínűleg még ez évben Pestre fogják szállítani s reméljük, hogy e kincs a Nemzeti Múzeum birtokába jut.”

Szathmári Papnak Mikó Imre grófhhoz intézett terjedelmes levele annyi becses adatot tartalmaz, hogy tanulságaiért egészében megérdemli a közzétételt. Mind ez, mind az utána közlendő két művészettörténeti adatunk érdekes vonásokat szolgáltat művészettörténeti viszonyainkra a XIX. század harmadik negyedéből.

Szathmári Pap levele a következő:

Nagyméltóságú Gróf Úr! Kegyelmes Uram!

Nem hiszem, hogy legyen a két

ERDÉLYI MŰVÉSZET

magyar hazában oly egyén, kinek szíve fel ne lobbanna oly szent intézet nevelésére, mint a melynek Excellentiád teremtője; magam sem mulathatom el csekély módomhoz e szent célhoz járulni, s húsz év óta csakis az egykoron felállítandó Erdélyi Nemzeti Múzeum számára, nagy szorgalommal, fáradsággal és tetemes költséggel egybe halmozott gyűjteményeimet hazámnak felajánlani.

Ha egyúttal szolgálatomat is felajánlani bátorkodom, semmi más indok erre nem ösztönöz, mint 23 évek alatt Európa legnevezetesebb városaiba szerzett tapasztalataimat gyümölcsözővé tehetni.

Bátorkodom tehát Excellentiádat alázatosan kérni, mint a ki nem csak a múzeum teremtésében hanem annak alakításába és jövődjébe is a legnagyobb befolyással van és leend, a múzeum rendezői és igazgatói hivatal elnyerhetésére munkás lenni és engem kegyére méltatni. Hogy ez által Excellentiád a hazának is szolgálatot teend minden öntul-becsülés nélkül is és a legnagyobb szerénységgel merem állítani még pedig:

1-ör. Mivel én a tudománynak és szépművészetnek minden ágai-
ba általános esmeretekkel bírok: a Bécsi, Páduai, Florentzi, Romai, Berlini, Párisi akadémiákon a tudományok külömb ágait tanulmányoztam; a természettanbani jártasságomról, zoológiái, ornithologiai, entomológiai, botanikai, minera-

lógiai gyűjteményeim bizonyítják, mint archeológiai gyűjteményemet 4 évek alatt Oroszországban létem alatt szedtem össze, archeológiát a helyszínén tanulmányozván.

2-or. Europa minden városa-
inak múzeumait és minden gyűjteményeit holnapokig naponként látogattam; a világ két legnagyobb múzeumát a Paris és Londoni nagy kiállításokat, tárlatokat hónapokig tanulmányoztam. A Londoni kiállításról megjelent minden több ezer forintokra menő könyv és kép birtokomban van. A Párisi kiállításba magam is részt véve egy medaillia elnyerésére érdemesítettem.

3-r. Festő lévén, ez által az ízléssel alakítás kenyerem. Mit igen nevezetes tényezőnek tartok egy rendezendő múzeumnál, mivel a látogatók 9/10 része csak általános és tanulmányos szórakozást keresvén, sok becsét helyeztet a külső csínra és elrendezésre.

4-er. Több idegen, mint Német, Frantzia, Angol, Olasz, Spanyol, Portugalli, Latin, Görög, Oláh és Török nyelvekbeni jártasságom nem szükségfeletti tulajdon egy múzeum alakításánál és igazgatásánál.

Gyűjteményeim megszerzési értéke reámegy 12,000 pengő forintra becsét egy múzeumba legalább 20,000 pengőforintra tehetni. (Képgyűjteményem bátran kiálllja a hasonlítást azon gyűjteménnyel melyet érsek Pyrker Eő Excellentiája adott a Pesti múzeumnak.) Ezen értékről kezeskedjék azon vallomá-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Barabás Miklós: gróf Mikó Imre
(Zabola 1805 – Kolozsvár 1876),
olaj, vászonra (részlet), 1884

som, hogy becsületézésemmel egybe nem férhetőnek tartom csak egy magányos embert is megcsalni és annál gyalázatosabbnak egy egész országot, sőt tulajdon hazámat.

Gyűjteményeimet mint mondám hazámnak adom, nem kérvén egyebet érte, mint az igazgatói állomást s -egy csekély megtérítést rokonim számára, vagy azon esetben, ha ne talán egészségem nem engedné a hivatali folytatnom, egy csekély nyugpénzt, mit meghatározni egyedül Excellentiád és a haza bölcs belátásokra bíznék.

Ezen ajánlatot önzésnek senki nem nevezheti. Én a múzeum számára adakozók neveit adományaimmal együtt nagy figyelemmel

kísértem a hírlapokban; senki többet nem adott, mint a legszükségletibb feleslegest, egész vagyonának felét senki nem adta, én pedig vagyonomnak felét adom mert gyűjteményem nékem 20 évi takarmányom, ez egyedüli jövőndóm.

Nékem itten jövedelmem körülbelül 15000 váltó forintba évenként reá megy; eként nem mondhatni, hogy nyereségvágyból kívánnám az igazgatói állomást, mely tudom bizonyosan, hogy ezen mennyiségnél jóval kevesebb leend; csakis egyedül hazámnak használhatni egyedüli óhajvásom s mit hízelvek magamnak, hogy egész valómból tenni is fognék.

Igaz, hogy húsz év óta hazámtól távol vagyok, de épen ezen távol lét alatt szüntelen a múzeum számárra dolgoztam. Nem hiszem, hogy senki legyen hazánkba, ki az egykoron felállítandó múzeum számárra annyit tett volna mint én, annyi különbféle tárgyakat gyűjtögetett volna s azokat oly nagy kölcséggel szüntelen magával hordozta és tartogatta volna.

Valóban sajnálnám, ha elszórva kellene gyűjteményeimet eladnom, ha a hazai történetekre nézve nem is oly rendkívüli becsü, mint a Gróf Kemény Jósef ő Nagyságáé, de bizonyoson a közönségre nézve éppen oly becses és tanulmányos. A hazai dolgokat könnyebb gyűjteni, mivel azok az országból ki nem igen vitetnek, de az én gyűjteményeim a külföldön vannak húsz év alatt

ERDÉLYI MŰVÉSZET

gyűjtögetve s nem tudom mely honfitársamnak lesz most hamar alkalma és módja hasonló gyűjteményt egybeállítani. Hat nagy szobát gyűjteményeimmel megtölthetek.

Én egy részletes Catalogot küldenék, de az nekem hónapig tartó munka lenne; csak a képekről jegyzem meg, hogy eredeti képeim vannak Titian, Correggio, Parmegianino, Perugino, Caracci, Salvatore Rosa, Carlo Dolce, Michel Angelo da Caravaggio, Guido Reni, Dominichino, Murillo, Tiepolo, Van Dyck, Hemskerck, Dürer, Kranach sat. sat. s ujz festőtől, olajba aquarellbe, pastellbe. Sok évek kellenek, hogy lefojanak míg valaki ily képekre akadhat.

Újból bátor vagyok Excellentiádat kérni az igazgatói állomás elnyerésében munkás lenni; az eredmény meg fogja mutatni, hogy Excellentiád kegyét és becses pártfogását nem pazarolta érdemtelen egyénre.

Teljes reményben, hogy Excellentiád alázatos kérésem meghallgatandja: Excellentiád kegyébe magamat ajánlva a legmélyebb tisztelettel van szerencsém maradni. Excellentiádnak alázatos szolgája Szathmári Pap Károly

Bukarest 28-ik Augusztus 1857.

II.

Az 1859 év végén alakult Erdélyi Múzeum Egyesület eleinte három gyűjteményt: könyvtárt, érem- és régiségtárt s természet-

tudományi tárt állított fel. Ezek közül a régiségtár hivatása volt a művészeti emlékek gyűjtése is.

A fejlődésnek azonban nagy akadályai voltak. Az első évben csak a könyvtár nyílhatott meg. A többi elfoglalta a belső rendező munka. A Mikó Imre gróf kilenc szobás nyaralója a múzeumi adományok begyűjtése után már az első évben kicsinynek bizonyult múzeumi helyiségnek s beállott a helyszükség. Pénz sem volt elég arra, hogy az új múzeum erőteljesebb gyűjtőakciót vagy kutatásokat végeztethessen, ilyen körülmények közt történt, hogy Kiss Bálint akadémiai képviselő, a Magyar Nemzeti Múzeum képtárőre 1861. november 3-áról Pestről keltezett levelében több év alatt készült olajfestményeinek egy nyomtatott névsorát elküldte Kolozsvárra gr. Mikó Imrének, azzal a kéréssel, hogy Mikó azokat, mint a hazai művészet emlékeit az általa alapított Erdélyi Múzeum számára szerezzze meg, vagy esetleg aláírással útján vétesse meg. Utalt arra, hogy Mikónak „Pesten számtalan tisztelője lévén, a képgyűjtemény megnézése vagy megvizsgálata iránt kellő tudomást szerezni nem nehéz” s mielőtt a lehető jutányos árra tett munkák idegenek kezeire jutnának, Mikó Imre gróftól elhatározása felől lehető rövid idő alatt tudósítást kért. A válaszig a képek eladását függőben szándékozott tartani. Képei eladását a követke-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

zõ, sorsára is világot vetõ sorokkal indokolja: „Azon felmerülhetõ gondolatra, miért nem a pesti Magyar Nemzeti Múzeum részére tettem ezt az ajánlatot, pár szóban azon felvilágosítható feleletet adhatom Excellenciának, miszerint a felosztatott országgyûlés Múzeumunk pénzalapját nem szilárdíthatá meg. Jelenleg múzeumunk oly kevés pénzzel rendelkezhetik, hogy gyûjteményeimbõl alig egy darabot lehetne képes megvenni, miután pedig én már 11 éven keresztül sajátom feláldozásával fedezett múzeumi hivataloskodásomért mind e napig egy fillérrel sem kárpótoltathattam, családi viszonyaim miatt kényszerûlve vagyok munkáim eladására.”

Mikó Imre gróf az E. M. E. választmányához tette át Kiss Bálint levelét s ez a viszonyokhoz képest nem adhatott kedvezõ választ. Utalt arra, hogy ha az alapszabályok nem is utasítnák a mûvészeti tárgyak gyûjtését a teendõk második sorába, az egyesület kis jövedelmét az építkezés és a szorosan vett tudományos gyûjtemények beállítása oly nagy mértékben igénybe veszik, hogy még a múzeum tisztviselõi számát sem lehet kiegészíteni; annál kevésbé oly költséges képvásárlást tenni, amennyibe az ajánlott gyûjtemény megszerzése került volna.⁵

Az a nyomtatott jegyzék, melyet Kiss Bálint leveléhez mellékel, 35 kép címét tartalmazza.

Nagyobbára saját munkái. Mivel gyûjteményének teljes sorozata áll benne elõttünk, az egész felhívást közöljük, így szól:

Alólírt eredeti képgyûjteményét képtárõri állása, s egyszersmind a hely szûke miatt lehetõ legjutányosabb áron eladásul kitûzvé: „mûbarátok” s a hazai mûvészet pártfogóival avégbõl közli annak jegyzékét, miszerint az alább megjelelt, díszes aranyos rámakba foglalt eredeti képekbõl saját tetszésök szerint választani, s abbeli elhatározásukat alólírttal Pesten m. n. múzeumban tudatni méltóztassanak, hol e képgyûjtemény naponta megtekinthetõ.

Pesten Oct 7-kén 1861.

Kiss Bálint m. k.

Academiai képiró s a m. n.

Múzeum képtárõre

Szám / Eredeti magyar történeti olajfestmények / Ára o. ért. frt

- 1. A frigy szentesítése Álmos alatt Ázsiában, 884-dik évben. Vásonra 19" magas, 28" széles; 200*
- 2. Alpári gyõzedelem. Salán futása 893-dik évben. Vásonra 19" magas, 28" széles; 230*
- 3. Anesburg és Sz. Flórián közötti ütközet Zoltán alatt 907-ben. Vásonra 19" magas, 28" széles; 220*
- 4. Sarolta, Sz. István édesanyja személyes bátorsága Vértesalján, 972-ben. Vásonra 19" magas, 28" széles; 180*
- 5. I. Béla párbaja a pomerán óriás fejedelemmel Lengyelhonban. Vásonra 21" magas, 28" széles; 220*

ERDÉLYI MŰVÉSZET

6. Cserhalmi ütközet Salamon király alatt 1070-dik évben. Vászorra 21" magas, 28" széles; 200

7. Kálmán király a garázda keresztadat megveri Mosonynál 1096-ban. Vászorra 19" magas, 28" széles; 180

8. IV. Béla király győzelme a tatárokon a Kárpátoknál 1261-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 200

9. Nagy Lajosnak Nápolyba való bevonulása 1347-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 200

10. Nagy Lajosnak a litvánokon való győzedelme Béla alatt 1377-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 160

11. Nagy Lajos fogadja a békességért esedező velencei küldöttséget jádrai táborában 1357-dik évben. Vászorra 38" magas, 50" széles; 480

12. Zsigmond elfogatása Budán, 1401-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 180

13. Hunyadi János kormányzó menekülése a szerencsétlen rigómezei harc után 1448-ban. Vászorra 45" magas, 60" széles; 500

14. Nándorfehérvári ütközet a törökök ellen Hunyadi alatt 1456-ban. Vászorra 19" magas, 28" széles; 240

15. Sárospataki ütközet Rozgonyi és Hédervári vezénylete alatt 1458-ban. Vászorra 19" magas, 28" széles; 180

16. Pinkafeldi ütközet Mátyás király alatt 1459-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 200

17. A törökök megveretése Szendrőnél, Mátyás király alatt 1476-ban.

Vászorra 19" magas, 18" széles; 200
18. Szabácsvár ostroma s bevétele Mátyás király személyes vezénylete alatt 1476-ban. Vászorra 19" magas, 28" széles; 220

19. Izabella, János király özvegye, meggyőzi Soliman császár követét afelől, hogy neki fiúörököse van Budán, 1540-ben. Vászorra 45" magas, 60" széles; 550

20. Egervár védelme a törökök ellen Dobó parancsnoksága alatt 1552-ben. Vászorra 19" magas, 28" széles; 180

21. Jablonczai Fetes János gályára ítélt rab búcsúzik leányától a leopoldvári börtön ablakánál. Vászorra 23 ^{1/2}" magas, 22" széles, 1647-dik évből; 120

22. Régi magyar nő díszöltözetben, 1600-ik évből. Vászorra 41" magas, 33" széles; 110

Eredeti példázati képek (Allegorie)

23. A hit hatalma az elveszés végpercciben. Vászorra 36" magas, 29" széles; 150

24. A vándor álma. Vászorra 10" magas, 12" széles; 60

25. Hercules és Io. Csábítás. H. Caracciotól. Fára 12" magas, 9" széles; 130

26. Hercules és Io. Győzelem H. Caracciotól. Fára 12" magas, 9" széles; 130

27. Narcissus. Creole Abatitól. Vászorra; 80

Eredeti tájképek

28. Alföldi táj, alkonyati világitással. Vászorra 27" magas, 30" széles; 150

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Veress Ferenc fényképfelvétele:
Brassai Sámuel
(Torockószentgyörgy 1800 –
Kolozsvár 1898), a XIX. század
második fele

29. *Tornavár romja és vidéke napfelkelti világítással. Vászorra 19 1/2" magas, 29" széles; 100*
30. *Fehérmegyei táj a Velencei-tó közelében. Vászorra 19" magas, 28 1/2" széles; 100*
31. *Legelő lovak. Vászorra 9" magas 14 1/2" széles; 45*
32. *Elhagyott ló a pusztában. Vászorra 10" magas, 12" széles; 45*
33. *Óbudai határ látképe. Vászorra 19" magas, 28" széles; 60*
34. *Tájkép, vízen keresztülmenő utazókkal. M. Schinnageltől. Fára 7" magas, 10 1/2" széles; 80*
35. *Tájkép, lovas- és gyalogutazókkal. M. Schinnageltől. Fára 7" magas, 10 1/4" széles; 80*

A jegyzék mutatja, hogy Kiss Bálint képei túlnyomólag magyar történelmi tárgyú festmények. Tájképei is hazai tárgyúak, közülök több a múlt század ötvenes és hatvanas éveinek a múltban vigasztalást kereső közönsége közt egykorú metszetekben széles körben elterjedt. Mindössze öt idegen szerző munkája volt a jegyzékében. Az E. M. E. azonban egyet sem vásárolhatott belőlük.

III.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület alapításakor az erdélyi magyarság egyetlen tudományos jellegű szervezete volt. Mindjárt eleitől fogva a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia kettős céljai szolgálatára szánták. Két ily nagy célt azonban nem lehetett sikerrel szolgálni olyan kevés anyagi eszközzel, amennyivel az E. M. E. rendelkezett.

Az egyesület az alkotmányos élet helyreállításával, 1868-ban kéréssel fordult a magyar országgyűléshez, hogy múzeumépületet állíthasson és sikerrel végezhesse vállalt feladatait. Utalt arra, hogy az 1841–43-i erdélyi országgyűlés adott szava a múzeum ügyében az unió után az egész magyar törvényhozás elutasíthatatlan örökségei közé tartozik. A kérésnek az ország nehéz pénzügyi viszonyai miatt nem lehetett sikere s midőn 1872-ben Kolozsvárt egyetemet ál-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

lítottak fel, az egyesületben mind-
jobban az akadémikus irányzat
erősült s a gyűjtemények érdekei
mindjobban háttérbe szorultak. A
Régiségtár csekély 5–700 forintos
évi átalányával nem lehetett meg-
felelő fejlesztésre gondolni. A mű-
vészeti emlékek szerzése egészen
kimaradt s az utolsó nagy gyara-
podás az volt, midőn gróf Bánffy
Dénesné báró Schilling Johanna
hagyományából 1867-ben mintegy
50 darab különböző értékű kép
került az E. M. E. tulajdonába s a
mai képtár alapja lett.

Ezen kívül alig-alig történt
valami gyarapodás s csak a közel-
múlt utolsó évtizedben állott be
kedvező változás, mióta a gyűjte-
mények államsegélyt nyertek s a
képtárt néhány állami letét is gya-
rapította.

A gyűjtemények fejlődésére
annyira kedvezőtlen időszakban
történt, hogy a hányatott életű
nagy művészünknek, Ferenczy
Istvánnak két szobrát 1873-ban
testvéröccse, Ferenczy József kas-
sai ref. lelkész az Erdélyi Múze-
umnak ajánlotta fel. Mikó Imre
grófhhoz e tárgyban a következő
levelet intézte:

*Nagy méltóságú Gróf Kegyel-
mes Uram!*

*Néhai szerencsétlen testvérbá-
tyám, Ferenczy István, a szobrász,
már ifjúságában azon eszmét for-
gatta elméjében, hogy a Magyar-
haza jelesbjeinek arcképeiből egész*

*sorozatát ki-faragandja márvány-
ból. E terv kivitelét azonban sok-
képen akadályozák s meghiúsíták
a mostoha körülmények annyira,
hogy alig készíthetett el többet 15
mejjszobornál, melyek végrendeleti-
leg birtokomba jöttek által. Meg kell
ugyan vallanom, hogy azon szobrok
csak felerészben is alig mondhatók
országos érdekűeknek: mindazáltal
a Művész óhajtásához képest, nem
kétkedtem azokat 16 évi várako-
zás után a Nemzeti Múzeumnak
föjlajánlani; honnan azonban nem
minden megvetése s kárhoztatása
nélkül a Művésznek, kérelmemmel
elutasítottam; minek okát fürkés-
ni sem jogom, sem akaratom.*

*Ily körülmények közt alig te-
hetek mást jobbat, mint a Haza
különböző részeibe elszórva kérni
helyet a mejjképeknek, melyek hi-
tem szerint, mint az első magyar
szobrász magyarhoni márványból
készült művei, mégis érdemelnek
némi tekintetet.*

*Mihez képest elhatároztam, hogy
a Nagyméltóságod által alapított
Erdélyi Múzeum részére a Wesselé-
nyi Ferencz Nádor és Széchy Mária
mejjszobrai, még e nyáron, mihelyt
most gyöngéledő egészségem en-
gedi, Kolozsvárra fogom szállítani,
kérve az elfogadásra nézve Excel-
lenciád kegyelmes válaszát.*

*Magas kegyeibe ajánlt, kitűnő
tisztelettel vagyok, Kassán, 1873
június 7-a Nagyméltóságú Gróf
Kegyelmes Uramnak alázatos szol-*

ERDÉLYI MŰVÉSZET

gája Dr. Ferenczy József m. k. kas-sai reform. Lelkész, s. Esperes.

Az ajánlást 1873 július 7-én az E. M. E. választmánya köszönettel elfogadta s titkára útján értesítette Ferenczy Józsefet, hogy a szobrokat várja. Azok azonban sohasem kerültek Kolozsvárra s jelenleg a Szépművészeti Múzeumban vannak.⁶

Ez a néhány apró adat is eléggé jellemző, hogy miért nem lehetett az erdélyi magyarságnak jó ideig egyetlen múzeuma a művészetek emlékeinek gyűjtőhelye.

Sem hely, sem pénz nem volt hozzá. És mégis itt-ott naiv lelkek éppen Erdélyben is új meg új múzeumokat óhajtanak alapítani s ezek működését ki akarják terjesztetni olyan irányba is, ahol csak kevés és drága emlékünks van. Az így megosztott erő aztán csak erőlködés, amely szolgálhat egyéni ambíciókat vagy partikuláris érdekeket, de nagy, imponáló, tanulságos gyűjtemény összehozására nem alkalmas, sőt gátolja azt.

A legnagyobb erdélyi magyar gyűjtemény is ezért szegény művészi emlékekben máig is. Alig néhány másodrendű szobrocskája s kétszázat alig meghaladó különféle festménye van. Ezek elhelyezésére sincs alkalmas helye, mert az állam megfelelő Régiségtár építtetését, hol ezek az emlékek és tárgyak tűrhetőbb elhelyezést nyerhetnének, az ügy kárára év-

ről évre halogatja. Pedig a művelődésnek abban a keleti magyar központjában, hol annyi művelő intézmény központosul, ha nem volna is, teremteni kellene olyan gyűjteményt, mely a művészetek emlékeivel is tanítson és műveljen. Ilyen azonban ott van, csak árva és elhagyott. Fejlesztetni nemcsak érdemes, hanem szükséges is.

Kelemen Lajos

(Megjelent a Lyka Károly által szerkesztette Művészet c. lapban; 1912. XI.-évf. 6 szám p. 218-227.)

JEGYZETEK

- 1 Az E. M. E. irománytára alatt házi levéltára értendő s nem tévesztendő össze az Erd. Nemzeti Múzeum levéltárával, mely nagy törzsgyűjteményein kívül mintegy 40 erdélyi családi levéltárat foglal magában. Anyaga eléri a negyedmillió darabot.
- 2 Az 1841—43-i országgyűlés jegyzőkönyve 569. és 662. l
- 3 Képét és Koós Ferencről rövid életrajzát közölte a Hazánk s a Külföld 1865-ben a 641. lapon. Röviden ír róla Koós Ferenc emlékirataiban is.
- 4 Fontosabbnak tartott levelezését tizenhárom kötetbe lemásoltatta. Ezek közt Szathmárié nincs ott, de másoknak adott válaszait onnan ismerjük. A levelezéseket az E. M. E. kiadja. Első kötetük sajtó alatt van.
- 5 Az ügyre vonatkozó adatok az E. M. E. irománytárában 117—1861. sz. alatt.
- 6 Képüket közli Meiler Simon, ld. Ferenczy István életrajza 326—27. lapjain

ERDÉLYI MŰVÉSZET

BOT ÉS VÁSZON

Simon Zsolt kiállítása

A címadásban bizonyára sokan ráismernek Kosztolányi Dezső verssoraira: „Csak bot és vászon, / de nem bot és vászon, / hanem zászló.” Simon Zsolt egyik korai műve, *Mitológia (A boldogság madara)* már 1991-ben szerepelt Sepsiszentgyörgyön, a Baász Imre szervezte Medium 2 kiállításon, amely a „felszabadulás” utáni első jelentős nemzetközi bemutató volt Romániában. Csak egy vaskarika, egy újra felhasznált és kiegészített képkeret, némi festék. Ennyi lenne? Nem inkább rikoltó, vörös madár, tollat ragadó, gyertyával világító evangélista, szembeszökő Nap–Hold szimbólum? Messziről pedig kiterjesztett szárnyú angyal, Ámos Imre vagy Kondor Béla teremtetett lényeknek rokona? Mindkettő igaz: hiszen a mű mindenkor a képpé válás folyamatának lenyomata. Őrzi megszületésének pillanatát, a művész akkori lelkiállapotát és rögzíti – mondjuk így – vizuális gondolkodásának irányát. Azt az irányt, melynek további átlomlásait másfél évtized után ez a tárlat is dokumentálja.

Ha egy másik oldalról igyekszünk hozzáférni Simon Zsolt műveihez, akkor felfigyelhetünk egy fontos mozzanatra, arra, hogy a képek felületén a rohanó vonalak és a megállapodni kész színek

egymással viaskodnak. Szintén 1991-ben, már a miskolci grafikai művésztelepen készült, fekete-fehér litográfiáin megtalálhatjuk nemcsak a későbbiekben használt motívumkészlet egyes elemeit (madár, Madonna, faragott tükörkeret-részlet), hanem érzékeljük a vonalnak, és persze a fantáziának azt a gazdag áramlását, amely majd gyakran harsány színekbe öltöztetve, máskor pedig sötét bozottá gyűrődve jeleníti meg a *Képzelt képek* (2005) vagy a *Szent László legendárium* (2006) egyes epizódjait. A művész egyéni életéből itt ragadt

Simon Zsolt: *Mitológia*
(*A boldogság madara*), 49x64 cm,
olaj, farostlemez, fa, 1991

néhány „ismerős” alak és alakzat megpróbál ugyan utat törni felénk, de a személyes és kollektív emlékezet rétegei olyan erős képi világot alkotnak, hogy csupán értelmezői, kiegészítői lehetnek az e két sorozatra komponált kiállításnak. Na-

Simon Zsolt: Képzelt képek – Oltalmazó oltár,
70x100 cm, vegyes technika, 2005

gyot tévedünk, ha pusztán a számítógép animációs lehetőségeit felfedező Simon Zsoltot látjuk magunk előtt, hiszen éppen arról van szó, hogy az egymással egyensúlyba kerülő, máskor szétfutó vonalhálók és színmezők variációs lehetőségeit a gép segítségével még részletesebben tudja modellálni. A létrejövő „végső” kép pedig még jobban közelít ahhoz a transzparenciához, áttetszőséghez, amelyet az emlékezet működésének jellegzetességként akár naponta is tapasztalhatunk. A szent és a profán határait, a valóság és a kép különbségére és azonosságára, a tükrözés és tükröződés viszonylagosságára elég, ha az ortodox üvegikonok vagy a festett apácatükrök hagyományára gondolunk.

Simon Zsolt számára a kézjegy mindennél fontosabb. Ezért nem enged a 48-ból, pontosabban a 91-ből, azaz a kézmozgásból és az ecsetvonásból. Egyelőre (?) nem csábítják a digitális fotók kétségkívül látványos és objektivitásukkal kérkedő megoldásai, bár képi transzformációi során gyakran alkalmazza ezt a ma már teljesen hétköznapi számító médiumot. Művei igenis mesélnek, mindannyiunk történetét mondják, de sohasem feledkeznek meg arról, hogy az elbeszélésnek az éppen akkor – készülése idején – lehetséges változatát közvetíték. A másik pillanatban viszont az elbeszélés újabb hangsúlya, tehát a kép következő stádiuma, a kép képe válik érvényessé. Eb-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Simon Zsolt: Szent László legendárium – Pihenés (fejbenezés),
70x100 cm, vegyes technika, 2006

ben a folytonosan alakuló, zajló világban kedvünk szerint, akár hosszú ideig is elbolyonghatunk. Kinek-kinek elfeledett vagy elfojtott, személyes hangulatok juthatnak eszébe, míg mások, a posztmodern „idézetgyűjtők” az egyes rajzolatok vándorlását, felerősödését és elenyészését követhetik nyomon a képeken, megint mások pedig művészettörténeti analógiákat vélhetnek felfedezni: nézd, amott nem Baász Imre odavetett hullámvonalai, Szalay Lajos görög harcosa, vagy Plugor Sándor egyik figurája az *Öregek* könyvéből? A művész szándéka szerint így utazhatunk az időben: saját életünkben évtizedeket, az ősi motívumok segítségével pedig századokat, sőt akár évezredek

is. A képek a változékonyságot, a motívumok pedig a változatlanságot, az örökkévalóságot hordozzák. Ezek szerint olyan túl sokat mi magunk nem tehetünk. Annyi bizonyos: „Szereti a világ, ha újraköltik”. Nem véletlenül választotta kiállításának mottójául ezt a Szilágyi Domokos-idézetet a művész. „Szereti a világ, ha újraköltik: / hisz objektív valósággá válik az / újraköltés is –: / így lesz a világ halhatatlan.” (Bartók Amerikában)

Szücs György
Budapest

Elhangzott Simon Zsolt kiállításának megnyitóján. Vármegye Galéria, Budapest, 2007. október 25.

„EGY ÉLETEN ÁT KERESTEM A LÉNYEGET”

– könyvismertető –

„Nagy István mindig szűkszavú, megrögzötten kevés beszédű, a lényeket kereső. Mentalitása, emberi kultúrája – így az ebből táplálkozó, ezzel szimbiózisban fejlődő, fixálódó alkotói habitusa a végletekig kitarító, a makacsságig következetes, a nehézségekkel mindig szembenézni tudó, ám művészi céljait a visszahúzó erővel szemben, a körülmények dacára is folyamatosan érvényesíteni képes. Alkotói célkitűzéseit mindig, akár erős nélkülözések árán is fenntartotta. Élete célja és valósága: művészeti önmegvalósításának a szolgálata, művészi önkifejezésének a folyamatos megteremtése, új és új műformába öntése. Soha nem történetet, egy- vagy többszereplős szűzsét mesél el, nem dramatizál, nem mesterséges színpadon kreál kitalált vagy valóságos történetet. A valóság maga a témája, akár táji, akár emberi teljességében. Mindketőnek az univerzuma, belső karaktere, leglényege, a teljessége érdekli. Pontosan úgy, ahogyan önmaga fogalmazta vallomásából kirajzolódik:

»Egy életen át kerestem a lényeket. A témában a lelket. Fák, házak, virágok, emberarcok bonyolult összevisszaságában azt, ami a felületek alatt vibrál. A belső hűséget. A hasonlatosságot, amiben az egész él. «”

A neves budapesti kutató, művészettörténész: Sümegi György

Veres A. Pál: Nagy István, fénykép (részlet), 1923. A fénykép dedikációja: Kiállításom emlékéül Hoffman György úrnak szeretettel Nagy István 1923 november 14.

Jelezve jobbra lent: Veres (Mgt. Bp.)

(sz. Kaposvár, 1947. június 1.) új monográfiával gazdagította a festőművész Nagy Istvánról szóló, egyébként is tartalmas és szép irodalmat. Nagy István Csíkmindszenten született 1873. március 28-án, és Baja városában hunyt el 1937. február 17-én. Egy 2004-ben megjelent kötetben (A magyar festészet rejtőzködő csodái I. 1853–1919) a festő fényképét tévesen a kolozsvári Nagy István író fotójával cserélték fel. Ez a tévedés indította el Sümegi György alapos

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Nagy István: Katonafej, 1917, pasztell, papír, 48,5 x 31,5 cm, magántulajdon

kutatómunkáját, és eredményezte a pompás könyvet, amely egyben tisztelgés a hetven éve halott művész emléke előtt. Nagy István „szinte egyvégtében, emésztően zaklatott kíváncsisággal többszörösen keresztül vándorolja a Kárpát-medencét, szüntelenül dolgozva, állandó festői tevékenységben, töretlen alkotói feszültségben – olvassuk a kötetzáró összegező tanulmányban. – *Mintha egész művészi pályája nem volna más, mint küzdelmes menetelés.*” Erről az életútról szól Sümegi György páratlanul értékes munkája. Az izgalmas egyéniségű, nagyon magányos, csak az életművének élő egyéniség méltán foglalkoztatta a művészettörténészeket,

szakírókat – Surányi Miklós, Lyka Károly, Pap Gábor, Solymár István és Murádin Jenő írtak róla. Sümegi György érdeme: megkereste, és közzéteszi a bajai író, újságíró Lóránth László (1905–1965) kutatásainak eredményeit. A kutatás így sem tekinthető lezártnak, hiszen a művész festményei három országban lappanganak, váratlanul bukkanhatnak fel eddig még nem ismert művek, adatok, adalékok. Élete folyása bűvópatakszerű volt. *„Neki nem adatott meg (ahogyan zsögödi Nagy Imre nagyrészt meg is teremthette magának műve utóéletét biztosítandó), hogy szülőföldje – Csikmindszent, Csíkszereda – emlékmúzeumot emeljen műveinek. Pedig ha valaki, legelsősorban az ő munkássága érdemes erre. Az 1990-es évek óta egyre erőteljesebben merül föl, hogy létesíteni kellene 20. századi erdélyi/romániai magyar képzőművészeti múzeumot. Ezen egyelőre csak elképzelt, virtuális intézményben Nagy István festményei, tájképei, csendéletei és figurális kompozíciói mellett erős hangsúlyt kaphatna az erdélyi művészekről, írókról (Áprily Lajos, Daday Gerő, Dsida Jenő, Hunyady Sándor, Kelemen Lajos, Nyirő József stb.) született, múzeumi értéket képviselő irodalmi arcképcsarnok is.*”

A első részben – Lóránth László: Adatok Nagy István monográfiájához – olvashatjuk a festő életrajzát, a róla szóló cikkek krono-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Nagy István: Tanulmány
(Művészet, 1904, III. évfolyam,
hatodik szám, 389. old.)

logikus sorrendjét, azok kivonatát, a vele készített beszélgetéseket és méltatásokat, valamint édesanyja Csíkmindszentről hozzá küldött két levelét. Lóránth monográfiát készült kiadni 1950-ben, dr. Végvári Lajos művészettörténésszel közösen. Végvári szövege vagy el sem készült, vagy elveszett, képanyag és dokumentumok sem kerültek elő, amelyeket Lóránth neki átadott. A kötet második része a Sümegi Györgytől kutatómunkája során gyűjtött anyagot tartalmazza – Dokumentumok Nagy István festőművészeről, Nagy István életrajza, Válogatott iroda-

lom (1951–2007), ezek nyomán „a maga teljességében elevenedik meg előttünk az impériumváltozással járó kor sajátos hangulata, a művészeti életet is befolyásoló hatása, közben pedig Szervátiusz Jenő, Borsos Miklós, Törös Gábor, Diószegi Balázs és mások Nagy István ihlette műalkotásainak fotóiból is ízelítőt kapunk” (Németh Júlia értékelése a kolozsvári Szabadság című lapból), – a jegyzetek és névmutató előtt pedig Sümegi György tartalmaz, tömör tanulmányban – Nagy István (1873–1937) – foglalja össze a „küzdelmes menetelést a Kárpát-medencében”, melynek eredménye a páratlan életmű. Az esszé „egy rendkívüli tehetséggel megáldott, a művészetnek élő, azt feltétel nélkül szolgáló alkotó buktatókkal fűszerezett, de egyenesen felfelé ívelő pályájának a bemutatása” (Németh Júlia).

A monográfia rendkívül értékes része az Oeuvre-katalógus, a Nagy István pasztelljeiről, szénrajzairól készített színes és fekete-fehér fotók sokasága.

(Lóránth László – Sümegi György: Nagy István, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.)

**Bölöni Domokos
Marosvásárhely**

ERDÉLYI MŰVÉSZET

KORSZERŰ TUDÓSÍTÁS EGY HAJDANVOLT KORRÓL

Berze Imre kiállítása a kolozsvári Barabás Miklós Galériában

A Barabás Miklós Céh – legújabb hagyományaihoz híven – Farkas utcai székházában minden hónap első hétfőjén újabb képzőművészeti tárlattal lepi meg a művészetkedvelőket, a Céh barátait. Augusztus 6-án a székelyudvarhelyi Berze Imre, a kolozsvári Képzőművészeti Egyetem Monumentális Kerámia Szakának idei végzőse mutatta be alkotásait, némiképp folytatva a Barabás Miklós Galériában elindított interaktív tárlatok sorozatát. Kerámiaszobrok, festmények és költői „szövegmagyarázatok” vallanak a fiatal alkotó művészi beállítottságáról, érdeklődési köréről, lelkialkatáról.

A Barabás Miklós Galéria méreteihez igazodó, nem a bemutatott munkák számával, sokkal inkább azok minőségével jeleskedő kamarakiállítás betekintést nyújt egy sokoldalú, a világot a maga sajátos szűrőjén keresztül áteresztő és értelmező művész érzelem- és gondolatvilágába. A kevéssel sokat „mondás” nem csupán a kiállítás egészére – négy szobor és három nagy-

méretű festmény teljes egészében megtölti a termet –, hanem magukra a kiállított munkákra is érvényes. A lényegre összpontosítás, a minden fölös részlet mellőzése, az alkotásokból valóssággal sugárzó tömörség jellemzi

Berze Imre: Vénusz I., kerámia

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Berze Imre: Az önismeret kapuja

a körszobrokat, de a síkban való megjelenítéseket is.

Ősi termékenység-mítoszok öltének testet ezekben a prehisztórikus korból ihletődött, de ízigvérig 21. századi alkotásokban. Az évezredek akadályokon játszi könnyedséggel átsikló művész visszatér az eredetekhez, utalva ezáltal az emberi tulajdonságok, vágyak, s ezek művészi áttételeinek örökérvényűségére. Az „ősanák”, a willendorfi, kökénydombi, wisternitzi Vénuszok találkoznak kései utódjaikkal, a Berze Imre-féle Vénuszokkal, mintegy bizonyítva a művészet erejébe vetett hitet és a folytonosságot. S ha az ősművész nem is annyira a gyönyörködtetés, mint

inkább a mágia, a termékenységi varázslás szolgálatába kívánta állítani alkotásait, a modern szobrász pedig, aki a maga nemében szintén varázsol, elsősorban a vizualitásra, a formák térbeni érvényesülésére alapoz, az indíték mindkét esetben azonos. Az életet adó női test felmagasztosítása, művészi átlényegítése, a női jelleg hangsúlyos megjelenítése. Az arcnélküliség – esetenként a tárlatlátogató kénye-kedve szerint behelyettesíthető fejek –, a majdhogynem mellőzött kezek mind-mind azonos célt szolgálnak: a lényeg kidomborítását.

Berze Imre alkotásai – szerény méreteik ellenére is – monumentalitásukkal hatnak. Teret

Berze Imre: Vénusz II., kerámia

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Berze Imre: Vénusz III., kerámia

követelnek maguknak, és alakítják is maguk körül a teret, sajátos hangulatot teremtve a történelmi környezetben elhelyezett, patinás galériában.

A háromdimenziós munkák kitűnően érvényesülnek a művész teremtette, festett háttérben. Látvány szempontjából a szobrok és a festmények közti összhang tökéletes, ami mindkét megnyilvánulási formának kedvez. Utóbbiak azonban – a műfajból is adódóan – más értelme-

zési tartományba helyezhetők. A látvány elsődlegessége mellett olyan gondolati tartalom hordozói, amelyek, a jelek szerint, különösképpen foglalkoztatják a művészt: a gúzsba kötöttség és a kötelékektől való megszabadulás vágya ihlette ezeket a munkákat. A szabadságvágy, az önkifejezés iránti óhaj sajátos megnyilvánulásai a technikai megoldás szempontjából is érdekes festmények: ötvözetei a festői és szobrászi látásmódnak.

– NJ –
Fényképezte
Horváth László

KALLÓ LÁSZLÓ KÉPEIRŐL

– a székelyudvarhelyi Pro-Print galériában rendezett kiállításról –

Akvarellek. Leheletfinoman egymásba folyó színfoltok.

Tájak, erdőrészek, tisztások, falusi utcák, mésszel, vagy bordeaux-i kézzel festett falusi házfalak... Fenyvesek haragos zöldje, hóharmat által égő rozsdabarna színűre varázsolt galagonyabokrok, csendes hóolvadás meghitt pillanata, amikor még nem eldönthető, hogy visszatér-e a tél, vagy holnaptól már a tavasz lesz az úr a Hargitán...

Ilyen és ehhez hasonló benyomásokat fogalmaztam meg magamban Kalló László akvarelljei láttán. A képek által sugallt hangulat ismerős, mert szinte naponta találkozhatunk hasonló helyszínekkel, domborzati formákkal – legalábbis mi, akik itt Székelyudvarhelyen és annak vonzáskörében élünk.

Technikai szempontból a képek egyik ismérve, amely ezeket a hangulatokat, benyomásokat felszínre hozza az a biztos kézzel, jó szemmel és alapos gyakorlati tudással megalkotott képfelületek. Egy másik jellemzője Kalló László művészetének – amelyet szerencsém volt az évek során megfigyelni – az az állandó fejlődés, a tanulás, az új befogadása és elsajátítása mind technikai, mind elméleti és szemléleti szinten egyaránt.

Az akvarell talán a legnépszerűbb műfaj a művészvilágban

az amatőröknél és a profiknál egyaránt. Ám bármilyen ellentmondásosan hangzik is, a profik ezzel a technikával kell a legtöbbet küzdenek, hogy az elvárt eredményt elérjék.

Röviden a többé-kevésbé világos színek és lágyan egymásra omló könnyű tónusok művészeként is definiálhatjuk az akvarellt. Lényegében lazúrfestő eljárás, ami azt jelenti, hogy az alap átsejlik egy-egy festékkel felkent felület tónusán. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy a papír fehér felülete által visszavert fény alulról átvilágítja a felhordott színeket. Ekkor a színek virulnak, sugároznak, élnek. A nedvesen festett színek, híg tónusok egymásba folynak és az így előállítható színárnyalatok száma gyakorlatilag végtelen.

E technikának a nyersanyagai a természetben található ásványok, valamint a növényi és állati eredetű festékanyagok. Ezeket aztán különböző, vízben oldódó ragasztóanyagokkal keverik és keményre préselve teszik hozzáférhetővé. Az akvarell festékről akkor mondják, hogy jó, ha megfelelő a színereje, ha fényálló, átlátszó és jól keverhető. A papír színe, minősége, vízállósága, az ecset állaga, cseppképző tulaj-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Kalló László: Erdői út, akvarell,

donsága, tartóssága, a szőrök egymáshoz való tapadásának mértéke technikailag mind fontos szerepet játszanak egy jó akvarell-kép születésénél.

Az előbbi felsorolás nem akar mélyreható leírása, vagy elemzése lenni az akvarell technikának, hanem csak rá akart világítani arra, hogy ez a közkedvelt és széles körben elterjedt festészeti eljárás valójában mennyire összetett és mesteri fokon való művelése a tehetségen túl nagyfokú szakmai tudást, türelmet és önbizalmat igényel. Tulajdonképpen az akvarellfestésnek nincs egyetlen kánonba foglalt, szabályok, tör-

vények által megfogalmazott vagy leírt módszere. Mindenki saját tehetsége, habitusa, érzékenysége és elképzelése szerint alkothat e technikával.

Az akvarell definícióját tehát azzal summázhatnánk, hogy a festészet legszabadabb technikáinak egyike.

Az 1959-ben Székelyudvarhelyen született művész a helyi képzőművészeti iskolában tanult a sokunk által még ismert, ám azóta elhunyt Verestóy Árpádtól, Sepsi Lajostól, Orbán Árontól. Mint kedvenc tanáira, Nagy Györgyre és Zsigmond Arankára is szívesen emlékszik.

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Művészi pályájának fejlődésében döntő szerepet játszottak Maszelka János és Biró Gábor udvarhelyi festőművészek. A felsorolt nevek gyakorlatilag egy-egy stációt jelentenek az alapok lerakásánál. Erre az alapra aztán Kalló már-már konokak is nevezhető kitartó munkával építi fel mindazt a világot, amibe most itt a kiállított képek segítségével bepillant-hatunk. E folyamatnak az egyik mozgatórugója a tanulás, a másik pedig a művészeti alkotótáborokban való részvétel. Számára ezek a táborok ugyanis nem a pihenést, az ellazulást, a kikapcsolódást jelentik, hanem a tanulás lehetőségét. Kallónak egy-egy alkotótábor tulajdonképpen egy-egy kurzus, amelynek során ettől, vagy attól a művésztől tanul, illetve tanulhat. Megismerkedhet új, vagy addig általa nem ismert szemléletekkel, felfogásokkal, elsajátíthat új technikákat, és egyben részese lehet olyan alkotói folyamatoknak, amelyekből beemelhet bizonyos részeket saját művészetébe.

Mindezt teszi úgy, hogy a tanultakat saját belső művészi szűrőjén átengedve alkalmazza, anélkül, hogy stílusa csorbulna, vagy a plágium legcsekélyebb jelét is felfedeznénk.

A Kalló-képek kompozíciójáról – összehasonlítva a korábbi munkákkal – megállapítható, hogy a rendezettebb, tömörebb és átgondoltabb szerkesztés felé

mozdultak el. A kivágások – azok a tájrészletek, amelyek egy-egy festményre kerülnek – jól átgondoltak, az elvárásoknak megfelelően részletgazdagok, perspektívájuk kényelmes és egyértelmű, ám sajnálatos módon egyáltalán, vagy alig találkozunk képein zoomorf, vagy antropomorf formákkal. Pedig egy-egy állat, madár vagy emberalak a képeket izgalmasabbá, hangulatosabbá tenné. A képek színvilága egyértelműen Kalló mesteri színtechnikájáról árulkodik. A tónusok, színfoltok egymással nemcsak harmonizálnak, hanem erősítik, kiemelik, illetve semlegesítik, tompítják egymást, attól függően, hogy a festő milyen hatást akar elérni. Kalló akvarelljei nemcsak hangulatosak hanem, dekoratívak is.

A kiállított képek és az eddigi munkák alapján azt mondhatjuk, hogy Kalló László úgy minőségben, mint szellemiségben, csatlakozott az udvarhelyi akvarellisták vonulatához, amelyet Hermann Molzer, Spanyár Pál, Rösler Károly, Tittel Kálmán, Maszelka János és Nagy Péter neve fémjelez.

Veres Péter
Székelyudvarhely

ERDÉLYI MŰVÉSZET

BRÓSZ IRMA LEVELEZÉSÉBŐL

A levél írója a Barabás Miklós Céh égisze alatt 1939-ben Kolozsvárt bemutatkozott fiatal művészcsoporthoz tagja volt. Élete végéig erősen kötődött Háromszékhez. Kovásznán született, gyermekkorát azonban Kézdivásárhelyen töltötte, ahol apja a kantai (jelenlegi Nagy Mózes) gimnázium kiváló tanára volt.

Itt járt iskolába és gimnazista korában figyelt fel tehetségére festő-rajztanára, Pokorny László és biztatására iratkozott be a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolára, majd ennek megszűnte után Bukarestben szerzett rajztanári diplomát.

Főiskolai hallgatóként, majd fiatal tanárként állandó résztvevője volt az erdélyi művészek tárlatainak. Kezdetben főleg olajképeket festett, de élete utolsó húsz évében szinte kizárólag pasztellt.

1972-ben a kézdivásárhelyi céhtörténeti múzeum megnyitására szervezett csoportos kiállítás után alig egy hónappal az ő egyéni tárlatával kezdődött az a kiállítás-sorozat, amely több mint harmincöt esztendeje tart a múzeumban.

Brósz Irma élete végéig, 1976-ig tartotta a kapcsolatot Incze László múzeumigazgatóval és családjával. Az alábbiakban a hozzá intézett – a kolozsvári művészeti életről eleven képet mutató – leveleiből közlünk. Tragikus halála egy tehetséges festő és műértő életének vetett véget.

A levelet közlése Incze László felesége Szabó Judit.

Kedves Jutka!

Innen Bálványosról írok Neked. Szeptemberben 21-én indultam el hazulról. Három napig Kézdivásárhelyen tartózkodtunk Ferenczy Júliával és Gy. Szabó Bélával együtt, szeptember 24-én jöttem fel ide Bálványosra, de csak 29-én délután kaptam külön szobát s azóta tudtam valamit dolgozni. Szeptember 23-án jelen voltam Ferenczy Júlia és Gy. Szabó Béla kiállításának a megnyitóján. Na-

gyon szép ünnepélyes megnyitó volt. Szentgyörgyről eljöttek dr. Székely Zoltán és Plugor Sándor, Incze László beszélt röviden és szépen, Gazda József pedig részletesen és elég hosszadalmasan ismertette a művészek munkásságát a közönségnek. Nagyon sokan voltunk, a terem és az előcsarnok is zsúfolásig megtelt. Sokan jöttek Szentgyörgyről, de a környékről is, jól tették, mert ez az anyag a megyében csak itt lesz kiállítva. Összesen 40 mun-

ERDÉLYI MŰVÉSZET

ka van, Gy. Szabó Bélától 20 fametszet, Ferenczy Júliától 20 pasztell. Azt nem is kell írjam, hogy a munkák gyönyörű szépek. A színes munkák és a fekete-fehérek változatossága nagyon emeli az összbenyomást. Olyan mint egy klasszikus két zongorás hangverseny. A terem, a közönség és a hangulat 1972 tavaszára emlékeztetett, időnként a bejárat felé néztem, szinte ösztönösen várva, hogy bejön a terembe. Dr. Székely Zoltán és Plugor Sándor Júliát és Gy. Szabót próbálták rábeszélni, hogy az anyagot Kézdivásárhely után Sepsiszentgyörgyön is állítsák ki, de nem vállalták. (Előzőleg 1967-ben és 1973 júliusában is voltak bizonyos nézeteltérések dr. Székely és Gy. Szabó között, de ezt nem tőlem tudod.)

Kolozsváron Koszinkának (Lám Béla nagyobbik lánya) meghalt az édesapja. Lám Béla sokáig betegeskedett. Tulajdonképpen a halál csak a szenvedésének vetett véget, de a szülő halála, sajnos egész életre szóló csapás és nagy űrt hagy maga után.

Itt Bálványoson nem tudom meddig fogok tartózkodni, azért kérlek, ha válaszolsz levelemre, akkor a kolozsvári címemre írd (...). Ha bejössz vizsgára Kolozsvárra, kérlek látogass meg. Engedelmet kérek, hogy ceruzával írok, de mindkét töltőtollam elromlott és tintám sincs..

Munkádban haladást, sikert, de főleg jó egészséget kívánok Neked.

Csókollak szeretettel

Irma néni
Bálványos,
1973. X. 4.

Kedves László!

Kedves üdvözetüket megkaptam, de a kért részletes beszámolót csak most tudom küldeni, mert a karácsonyi ünnepek végén megkezdtem a betegeskedést és csak január közepén búcsúzott el tőlem a gripa.

Októberfolyamán a Szentegyház utcában láttam a 30 éves évforduló tiszteletére rendezett kiállítást. Mohi Sándornak az „Építők” című kompozíciója, Fülöp Antal Andornak „Mátyás szülőháza”, Nagy Imrének egy falusi kompozíciója és Dóczy Berde Amáliának a Farkas utcai templomról festett képe nagyon szépek voltak. A kiállítás többi munkái keservesen kiagyalt, zűrzavaros zagyvaságok voltak.

A Gámentzy Zoltán kiállítását a László figyelmeztetése alapján kerestem és megtaláltam. A főtéri kisgalériát renoválták és Gámentzy a sétatéri pavilonban tartotta kiállítását. (Nem panaszkodott, de a jelekből úgy láttam, hogy Vele is olyan formán jártak el, mint ahogy velem szoktak.) Az

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Brósz Irma: Házak az erdőben, olaj, vászon 31,5x47 cm, j.b.l. Brósz

„Igazság”-ban Murádinak a cikke egy hetet késett és hét napra rá már bezárta a kiállítást, mert a pavilonban úgy meghűlt, hogy nem bírta tovább. A kiállítást a második és utolsó vasárnapján délelőtt néztem meg. A képek (körülbelül 30 és egynéhány darab) szépek voltak és az utolsó két évből valók. A képekből egyet sem lehetett kifogásolni, mind válogatott és színes, friss akvarell volt. A közönség a nagy hideg ellenére is látogatta. Hozzáértő emberek, és művészek szép számmal jöttek. Közben a közönség is, a művész is időnként kimentek a pavilon elé a napra melegedni. A külső szemlélő mindezeket véletlennek látja, részemről már tapasztalatból ismerem az ilyen „sorozatos véletleneket”.

A Szentegyház utcában, az alatt a nagyteremben Covaliu Brăduţnak volt a nagy kiállítása. (Covaliu Brăduţ a bukaresti Országos Művészsövetség vezetője) Munkái szimbolikus kompozíciók. Sok lovat festett, jól megrajzolva és merész mozdulatokkal. Komponáló készsége is van és harmonizálja a színeket is, de amit csinál, nincs semmi hatása a nézőre, mert lélektelenül, összeagyalt munka és nem ad élményt.

Most január 18-án nyílt meg a „Korunk” szerkesztőségében Fülöp Antal Andornak a kiállítása.

Az újabb munkái is éppen olyan szépek, mint az eddigiek.

Hétfőn 20-án délután Incze Ferencnek nyílt kiállítása a Szentegyház utcában lévő nagyteremben. Eddig minden hivatalos

ERDÉLYI MŰVÉSZET

kiállításról kizsúrizték és önálló kiállítása is egyszer volt a Kisgalériában. Még azt sem engedték meg, hogy a saját főtéri műtermében kiállíthassa a munkáit. Ő volt az, aki két évvel ezelőtt az önarcképével Párizsban, a Hivatalos Szalonban ezüstérmet kapott, de még mindig, azóta se vették be a szövetségbe (A szövetségből 1958 augusztusa folyamán rúgták ki András Lacival, Ferenczy Júliával, velem és Bede Istvánnal egyidőben.) Hál' istennek, hogy 65 éves korára, most kijött a vesztégarból.

Ez nem csak Neki, de nekünk a többi gettósok számára is nagy öröm.

Január 23-án jelent meg a Dacia könyvkiadó gondozásában Gy. Szabó Bélának „Tél Mexikóban” című könyve. A könyvben az útleírásokon kívül színes pasztellek és fekete szénrajzok reprodukciói láthatók. Délután fél 6 órakor kezdték árusítani és fél 7-re elfogyott. Ára 50 lei, szerencsére tudtam venni belőle.

December első hetében meghalt Jordáky Lajos. Kétszer volt szívinfarktus, de a halálát az orvosok jóvoltából alhasi belső vérzés okozta. Csütörtökön kezdődött a vérzés, kórházba is vitték, de sem műtétet nem csináltak, sem vért nem adtak, hanem hagyták, hogy elvérezzen. Szombatra virradólag már meghalt. Előzőleg semmi betegségre nem panaszkod-

dott és a legjobb munkabírásnak örvendett. Hollandiai útra készült és már az engedélyt is magkapta. Nagy temetése volt. A magyarországi barátai koszorút küldöttek háromszínű szalaggal és „Nem hal meg, aki a közösségnek él” című felirattal. Az egész temetés hangulatán érzett, hogy sietteték távozását. Halála nagy veszteség, mert még nagyon sokat (és számunkra hasznosat) tudott volna dolgozni.

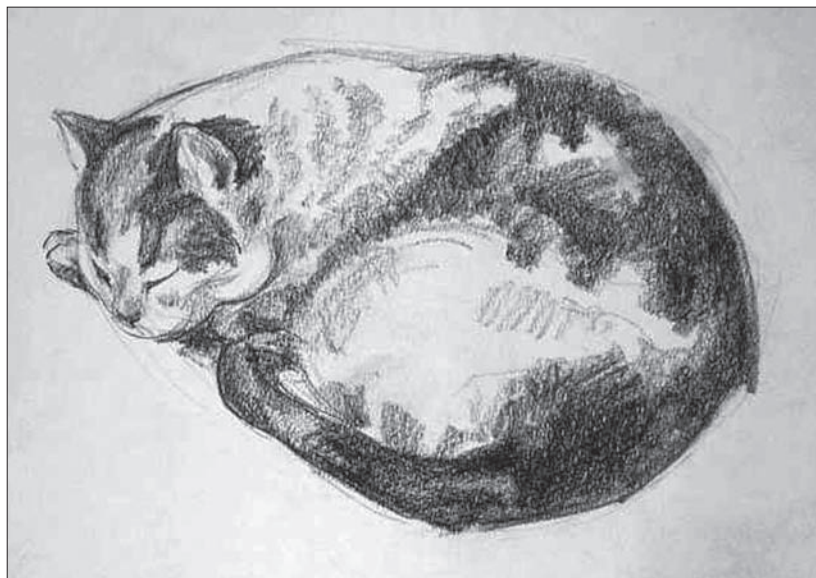
A Gazda József-féle („Kovácsna a művészetben”) akció után, tudok még a Kósa-Huba Ferenc kiállításairól. Nagyon szeretném, ha megírná részletesen. Huba Brassóban hazafelé jövet meghűlt, utána 3 hétig betegeskedett.

Gy. Szabó és Ferenczy Júlia is december első felében, mikor Udvarhelyről hozták haza autóval az anyagot, a csúszós út miatt kisebb karambolt szenvedtek. Szerencsére nagyobb baj nem történt. Ferenczy Júliának a rázkódástól még most is fáj a gerince, de már sokat javult.

Ideje már, hogy fecsegésemet befejezzem. Az 1975-ös esztendőben Mindnyájuknak jó egészséget és sikeres munkát kívánok. Üdvözlöm szeretettel!

Irma néni
Kolozsvár-Napoca,
1975. I. 27.

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Brósz Irma: „Bicskás” cica (1967); grafit, papír, 30 x 42 cm

Kedves László!

A Tusnádról küldött lapom óta, már nagyon rég készülök írni, de sajnos a tennivalók gyűlnek, a munkabírásom meg csökken.

Laci öcsémmel együtt 19 napot töltöttünk Tusnádon. A Csukás szállóban nagyon jó és meleg lakásunk volt, külön kicsi fürdőszobával és erkéllyel a Sólyomkő felőli oldalon. A köszöztást is meg tudtuk oldani, Laci volt a beszerző, nagyon sokat segített és így az időt ki tudtam használni a festésre. A táj nagyon szép volt, de egészen szokatlan és időbe telt, amíg megismertem. November ötödikén este érkeztünk haza. Itt ismét belekerültem a perek és a nehézségek forgatagába.

[...]

Itt a színházban megnéztem Schiller Stuart Mária című darabját. A darab jó, de a rendezés nagyon zűrzavaros volt és a címszereplő (Bisztrai Mária) sem volt megfelelő. Néhány színész jó játéka nem tudta megmenteni az egész darabot.

A múzeumban megnéztem Mohi Sándor gyűjteményes kiállítását. Így együtt is szépek a dolgai, külön meg kell emlékezni a változatos és karakteres portréiról. A Balogh Edgárról festett képe, mint jellemzés kitűnő, ha nem is hízeleg a modellnek..., sőt!

A „megyei szalon” festészeti és szobrászati kiállításán a Miklóssy Gábor képe nagyon szép

ERDÉLYI MŰVÉSZET

és minden szempontból kifogástalan volt. A szobrok között jó volt a Vetró Artur Demiánról készített portréja és külön ki kell emeljem Gergely Istvánnak az Apáczai Csere Jánosról készített szobrát. Ez a szobor egészen jó, felfogásában új is és tradicionális is, csak azt tudom mondani, korszakalkotó az erdélyi szobrászatban.

Egy héttel ezelőtt nyílt meg Gy. Szabó Béla portrékiállítás a Korunk szerkesztőségében. Az emberábrázolásai nagyszerűek, volt mégis valami szomorúság benne, nem a képekben, hanem bennünk, mert a képek modelljeinek egy része halott, Gy. Szabó Béla pedig 70 éves.

Megnéztem még az orvosok kiállítását a múzeumban, dr. Kinda Kálmánnak [kézdivásárhelyi labor orvos] két szép szobrát láttam. Az orvosok közt szobrászatban Ő vezetett ezen a kiállításon. Amióta láttam a dolgait, azóta is sokat dagodott a formakészsége. Kérem közölje Vele a jókívánságaimat.

Hallottam, hogy a közös ismerősein közül dr. Réz Gyurka [művészhajlamú kézdivásárhelyi orvos] meghalt. Ha ideje lesz válaszolni, kérem írja meg, Dr. Kovácsi Laci bácsival [kézdivásárhelyi belgyógyász] mi van. Ő már a 80 felé közeledik, de mindig vigyázott magára. Héjja Jenőné Csíkos Manciról nem tudok semmit. Mi itt megvagyunk Ferenczy Júlia,

Jancsó Gabi és én is.

Laci öcsémnek a leánya, Johanna júniusban államvizsgázott a filozófia szakon, férjhez ment egy nyugatnémet állampolgárhoz és most dec. elején ment ki a férjéhez. Előzőleg vissza kellett fizetni az összes tandíjakat és ösztöndíjakat az egyetemnek.

Tegnap kaptam meg a Lászlóék kedves levelét a fényképpel. E kis csomagot már rég előkészítettem, de megvártam, amíg a nagy forgalom lezajlik, mert nem győzők sort állani még a postán is.

Margitkát és Jutkát csókolom. Magát fiával együtt üdvözlöm. Mindnyájuknak szerencsés és boldog új évet kívánok szeretettel.

Irma néni
Kolozsvár,
1975. XII. 27.

ERDÉLYI MŰVÉSZET

ERDÉLYI KASTÉLYOK X.

Ma a kastélyban nem főúri pompa, hanem rideg államhivatal fogad, de a sároemberki kastély mai napig is az építő Teleki család birtoka; a legtöbb műkincs s régiség maiglan e szokatlan formájú kastélyt ékesíti. Teleki Sámuel, a nagy könyvtáralapító kancellár emeltette, marosvásárhelyi mesterekkel, a század utolsó tizedeiben; hihetőleg Topler János volt a pallér, az itteni templom építője. Két hosszan nyúló, egymással párhuzamos földszintes szárnya van, pavilonokkal s még terézianus kiképzéssel; újabban egy harmadik épületet is toldottak hozzá. A kancellár dédunokája, Teleki Samu, a híres Afrika-kutató is itt élte nagyúri életét, midőn olykor hazatért a hangulatos Maros menti parkba ágyazott, kincsekkel zsúfolt régi házba. A hagyomány szerint maga a kancellár tervezte volna a ma már sajnálatosan lebontott hatalmas lovardát, amely homlokán 1825-ös évszámot hordott, s klasszicista kiképzésű volt.

A XVIII. század vége felé mind nagyobb lendületet vesz az udvarházak építése, s a következő száz év első tizedeiben is tart e tevékenység; nagy arányú, egészen új mű azonban az átmenet, s a neoklasszicizmus korában alig épül. Még elészámlálni is nehéz e

kisebb kastélyokat s udvarházakat, nemhogy részletesen elmesélni uraik históriáját, építéstörténetüket, aprólékos műleírással; legtöbbjének pontos építési ideje vagy mesterkérdése után ma már hiába kutatnánk. Az erdélyi művészettörténet, a szakemberek egész sorának fáradozásai ellenére is, igen kevés emlék szerzőjét ismerheti; s ha a nagy családi levéltárak is hallgatnak az építésről, hol s merre keressük kisebb nemesi famíliák gazdaságtörténeti értékeit? – s épp e korszak, amely a XVIII. század hetvenes éveitől a következő harmadik tizedéig terjed, viszi téves útra a stíluskritikai vizsgálódást is. A barokk, amely lassan honosodott meg, oly annyira kedvelt építésmódorrá válik; az erdélyieknek szívéhez nő a magas, cserepes manzárdtető, mi még a Ferenc-kori építésnek is csaknem elmellőzhetetlen járuléka, az oromzat kiképzés egyik formája, az árkádos tornác meg éppen a jozefinista időkben éli második virágkorát. A régi formakincs mellett viszont szinte észrevétlenül jelennek meg az újklasszicizmus ismérvei, legelsősorban a homlokzati oszlopok, már a 70-es évektől kezdve, a kolozsvári Bánffy-palota hatására s kolozsvári kőfaragók közreműködésével; ezek néhol a manzárdtető alatt bújnak meg,

ERDÉLYI MŰVÉSZET

Erdélyi török szőnyeg
a gerneszezi kastélyban

majd homlokzati tornácként ki-
ugorva háromszöges timpanont
tartanak. Megjelenik a félkörös
ablakzáródás, s lassan eltűnnek
a rokokó cirádák, hajlított ablak-
szemöldökök, hiszen a túlzott dí-
szítés sohasem volt erdélyi vonás,
s az újjáéledt klasszicitás európai
divatját örömmel karolja fel a
„Vormarz”-kori Erdély. A barokk
lassan-lassan adja ki életerejét.
míg rokokóból teréziánizmusba,
majd jozefinizmusba halkul, s vé-
gül beleolvad az empire-be szinte
észrevétlenül. Az újklasszicizmus
az egyetlen korstílus, amely nem
késik el a testvérország művésze-
ti fejlődésétől, s ennek a görögös
homlokzatú szép erdélyi kúriák

ékes bizonyágai. Egyéniségét
azonban ekkor sem tagadja meg a
hazai stílus, s érdekes strukturális
megoldások gyakran bukkannak
fel Dobokában, Szilágyban s főleg
a Maros vidékén.

Az átmenet stílusfázisának
egyik legérdekesebb emléke volt
a Kolozsvárhoz közeli Magyarfe-
nes Jósika-kastélya; e romantikus,
ódon épületcsoportozat színdús,
változatos történetét oly vonzóan
írta meg Kelemen Lajos, amely
akár nekrológgént vehető a nap-
jainkban földig bontott emlék fö-
lött. Nemrég még láttuk, százados
kőrisek, fenyők és jegenyék között,
gyönyörű park ölében a regényes

Teleki József gróf koronaőr képmása

ERDÉLYI MŰVÉSZET

A görgénysszentimrei kastély főhomlokzata

hangulatú nagy előépületet, boltozatos áthajtójával, fa harangtoronyocskájával, lőréses hátsó homlokzatával s a földszintes épületet, tömör falaival; a XVIII. században épült, oly beosztással, mint a szomszédos Szászfenes ma már lebontott Haller-kúriája az 1820-as években. A XIX. század elején klasszicista külsőt kapott a régi fenesi épületmag; a romantika korának átalakításai még sokrétűbbé tették képét. Áll még a Jósika-család másik birtokán, Szurdokon is egy hosszú, XVIII. századi épület az újabb kastély mellett; itt szállt meg II. Rákóczi Ferenc a zsibói csata előtt, 1705. november 11-én, s a sarokszobában írta Jósika Miklós Abafi-t, Zólyomi-t 1834-ben. Branyicskán is emelkedik klasszicista kori Jósika-udvarház, a régi

vár szomszédságában. Az átmenet korának képét őrzi a nagymási Csáky-udvarház s a dobokai Gidófalvy-kúria, árkádos ámbitusával; ez régen Rhédey-birtok volt, mai formájában a kilencvenes évek kedves, hangulatos emléke. E korban építik át a göröcsöni kastélyt, az újabb átalakítások ellenére is megmaradt ovális előcsarnoka s több homlokzati oszlop. Később barokk stílus a tancsi Teleki-kúria, a makfalvi Dósa-ház, a marosgombási egykor Kemény-, most Toldalagi-kúria, Szilágynagyfalu nagyobb, emeletes s kisebb, földszintes, árkádos ámbitusú udvarháza, mindkettő a Bánffyak birtokában; nagyobb arányú s érdekes alkatú a fiádfalvi kastély, a Geréb család ősi otthona, amely ma az Ugronoké. A XVII. század első

ERDÉLYI MŰVÉSZET

A Görgényszentimrei kastély
déli homlokzata

felében épített itt erődített kastélyt Geréb András, s ennek helyére, a sok-sok változó gazda után, építette a ma álló úrlakot Mikó Miklós gróf, ki világlátott ember volt, mint a székely huszárok századosa vett részt a napoleoni háborúban; a néphagyomány szerint a „nagy éhségkor” folyt a munka (1817-ben), négykrajcáros napszámokkal... A szabálytalan idomú épületrészek beszédesen jellemzik az átmenet korát, a vastag falakat szinte az ablakfákig nyomja le a manzárdtető, de sok ablak félköríves, s dísztelének a homlokzatok. Szintén Mikó Miklós építi 1827 táján másik, oltszemi kastélyát, amelyen a klasszicista elemek már világosan bontakoznak ki; e kor emléke a bodoki Mikó-kastély is. Abafáján két épület is emelkedik az átmeneti stíluskorból; az emeletes Huszár-kastély a század elején épült, ma már csak háromszö-

ges oromfala vall a klasszicizmus idejére; a sok későbbi, bár ízléses toldás kivetkőztette régi alakjából. Mellette áll a földszintes Bornemisza-kúria, amelynek külseje, késői eredetéhez képest a birokos hagyományok szívósságát hirdeti. E vidéktől jóval messzebb, Erdély északi végein, a hosszúfalvi Teleki-kastély a legfigyelemreméltóbb átmeneti emlék. Manzárdfödeles, de homlokzatának kiugró középrészén háromszögesen lezárt négyszöges, emeletes épülettömb ez, hűvös Louis XVI. tagozással, s belső terének lapályos, centrális elrendezésével; 1800–10 körül emelték gazdái, s vele némileg rokon vonást mutat kissé komorabb kortársa, a koltói kastély, irodalomtörténetünk megszentelt helye, Petőfi és Szendrey Júlia mézheteinek néma kőtanúja.

Az árkádos tornác – Zsibó, Nagyteremi, Mezőörményes, Szilágynagyfalu építésformája – lassan-lassan elmarad, s helyét az oszlopos homlokzatnak adja át; bájos

A mezősámsondi Rhédey-Bethlen-
kastély északi homlokzata

ERDÉLYI MŰVÉSZET

példája ennek a nyárádszentbenedeki kúria, amelyet Toldalaghi Zsigmond építtetett a kilencvenes években. Igazi megtestesülése a barokkos és a klasszicista elemek egyesülésének; roppant dupla tetete alatt négy karcsú ión oszlop búvik meg egyik oldalán. Ily modorban épült az egykori gerendi Kemény-kúria, melyben Kemény József, a nagy erdélyi történész lakott, valamint a pusztakamarási, szintén Kemény-udvarház; a kelementelki Henter-udvarház is e stíluskor emléke, ám e kedves lak, melynek egykori szépséges berendezését Jókai annyira megcsodálta, ma már ki van forgatva régi alakából. oszlopaikat átvitték Szentdemeterre, ahol az átmeneti stílusú, oszlopos udvari tornácú Schell-udvarház nemrégén átépített homlokzatánál használták fel. A timpanonnal lezárt középrész-szkémát követték itt, amelynek legszebb erdélyi példája Vajdaszentiván újabbik kúriája. A homlokzati címer is őrzi az építető gróf Kemény Sámuelné, iktári gróf Bethlen Katának, a kiváló közéleti férfi özvegyének emléket, aki ehhez a nyolcvanas évek modorában épült, duplatetős udvarházhoz férje halála, 1817 után hozzátoldatta ezt az egyénien csoportosított, nyolc oszloppal tartott, urnadíszes bejárati tornácot, hol a barokkos s az empire elemek transzilván módra keverednek. Vajdaszentiván, hol egy régebbi,

A mezőszámsondi kastély
déli homlokzata

hosszú boltíves tornácú épület is áll, ma a Zichy-családé. Típusát követi a harmadik gerendi emlék, a bájos Zeyk-kúria, s az oszlopos-oromzatos homlokú udvarházak egyik legszebbike, a torockószentgyörgyi Rudnyánszky-lak.

Torockószentgyörgy regényes szépségű vidékén, a vár aljában három kastély is emelkedett, a Thorotzkayak grófi, bárói és nemesi ágának birtokában. A már fentebb említett legrégebbi a bárói ágé volt; a XVIII-XIX. század fordulón épült grófi udvarháznak is csak címeres faragott kövei hevernek a várba vezető út sarkán. A Hóra-lázadás alkalmával s a szabadságharc idején kirabolták s felégették az összes itteni udvarházakat, s ez ásta meg pusztulásuk sírját; a nemesi udvarház még aránylag épen maradt, s ez idővel a Rudnyánszky bárókra szállt; Vajdaszentivánnal együtt a legjellegzetesebb erdélyi klasszicista kúria homlokzatot képviseli. A palladi-

A zsibói Wesselényi-Teleki-kastély északi homlokzata

anizmusnak Anglián át magyar földön szerte elterjedt s nemzetivé hasonult stílusa Erdélyt is meghódítja a XIX. század első tizedeiben; sajátos jellegük azonban gyakran megmutatkozik; a manzárdtető, a barokkból örökölt szalagfonatos mellvéd fogja egybe a toszkán vagy ión fejezetű oszlopokat s mi fontos: a háromszögű oromzat, amely még a kisebb, Pest környéki kúriáknál, mint Biánál, Alsópeténynél, Alsódabasnál is a klasszikus arányokat követi, addig Erdélyben, mint már utaltunk rá, meredeken magasodik fel. Vagy, mily érdekes a század első tizedében épült duplatetős báldi Béli-kastély, mely, noha emeletes, a két

kontignációt meg sem kísérli egybefogni hatalmas oszloprenddel, Csókvár, Lovasberény, Alcsut, Gyömrő, Fót példájára, hanem a rizalitot is emeletre osztja!... A gyekei Béli-kastély erkélytartó oszlopai meg hazai módra, provinciálisan vaskossá válnak, s ily ízüek a zsibói kastély déli szárny-épületét lezáró homlokzatok, amelyeket 1810–18 körül készített Wesselényi özvegye, Cserei Heléna, hihetőleg Pamer József kőművespallérral. Az érett klasszicizmus egyik legszebb emléke az 1843-ban épült szászfenesi Mikes-kastély, négyoszlopos, elegáns felhajtójával, s finom, arányos alkotás a magyarcsesztvei Mikes-kastély,

ERDÉLYI MŰVÉSZET

A komlódi volt Daniel-udvarház

szintén négyszlopos felhajtójával s szélső rizalitjaival; a 30-as évek alkotása s e stílusirányhoz tartozik a gyalui Bánffy-, majd Galus-kúria is, amely valamivel későbbi ízű. Kialakul aztán a másik árnyalat, midőn oszlopok helyett pillérek tartják az oromzatot; ez a kőszegény Erdélyben már azért is kedveltebb, mert téglá a pillér rakásához mindenhol akadt. Ily modorban épült a csicsókeresztúri Torma Miklós-féle kúria, az 1813-ból való felőri Betegh-udvarház, valamint szerényebb, két pilléres kiadásuk, a székelykeresztúri Gyárfás-kúria, hol Petőfi utolsó estjét töltötte, valamint az 1820-as években készült nyárádgálfalvi Szentiványi-udvarház. A kiugró középrész egy későbbi fázisában zárttá lesz, oszlopok nélkül, árkádívakkal vagy ablakokkal tagozva, mint aminő az altorjai kastély, melyhez 1820-ban toldatja az empire rizalitot Apor Lázár; ilyen a bethleni Bethlen Béla-féle kastély és az apagyfalusi Bánffy-udvar-

ház, hol Bánffy Dezső miniszterelnök töltötte életét, nagy ritkán, *procul negotiis*.

Az oromzatos homlokzatú erdélyi kúriákat mind elészámlálni annyi volna, mint topográfiai rendben felsorolni a falvak nagy többségének nevét; függesszük tekintetünket azokra, amelyek kevésbé sorolhatók valamely általános típushoz. Ilyen a drági kastély, Kolozsvár közelében, amely hajdan erődített vár volt s a Drági-családtól kezdve számos kézen ment át, míg Wesselényi Ferenc 1810-ben kastéllyá átépítteté; „U” alakjának két előugró szárnyát a romantika modorában átformálták, s később az egyiket két emeletre magasították. Ma a Bethlen-családé a kastély, melynek görög emlékeket idéző középf fronti oszlopsora maradt meg eredeti alkatából; szintoly, bár zárt tornáccá alakított oszlopsor tagozza a küllővári kastély homlokzatát. Vannak empire kori részletei a bonchidai kastélynak is, amelyről kevésen múlt, hogy nem a legnagyobb szabású erdélyi klasszicista kastéllyá épült át.

Biró József

(Folytatjuk)